

І. О. Гуржій

ДО ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ ВИДАТНИХ ПОСТАТЕЙ (ОСОБИСТА БІБЛІОТЕКА БАРОНА Ф. Р. ШТЕЙНГЕЛЯ ТА ЇЇ ДОЛЯ)

В статті йдеться про частину книжкового спадку барона Ф.Р. Штейнгеля та проблеми її зберігання у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. На основі документів з фондів, а також залучення спеціальної літератури висвітлено значення приватної бібліотечної колекції науковця, громадсько-політичного та культурного діяча барона Ф.Р. Штейнгеля.

Ключові слова: Ф.Р. Штейнгель, книги, відділ, зберігання.

На сучасному етапі розвитку історичної науки стає все актуальнішим вивчення приватних книгозбірень не лише видатних, а й маловідомих громадських діячів, оскільки вони певною мірою доповнюють знання про культурно-освітній рівень нашого народу того чи іншого періоду.

Порівняно небагато дослідників минулого займалися вивченням життєвого шляху Федора Штейнгеля, ще менше його спадком — книжково-рукописним зібранням. Це такі історики, Н. Миронець і Г. Бухало [13, с. 32-36; 1, с. 11-16]. Частково ця тема в науково-популярній формі висвітлювалась на шпальтах газет, зокрема, рівненських: “Слово правди”, “Червоний прапор”, “Вільне слово” [14; 15; 2].

Доволі своєрідна й цікава доля цієї людини. Майже сто сорок років минуло відтоді, як 9 грудня 1870 р. у с. Городок Рівненського повіту Волинської губернії в сім’ї балтійського німця Рудольфа Васильовича Штейнгеля (1841-1892 рр.) і українки за походженням Марії Федорівни Штейнгель (Камінської) (1843-1890 рр.) народився син Федір [7, арк. 1, 1 зв.]. Батько служив статським радником і водночас працював інженером шляхів сполучення: спочатку на будівництві Петроградської, а потім Московсько-Рязанської, Московсько-Курської, Балтійської та Ростово-Владикавказької залізниць.

На початку 1879 р., коли Федькові виповнилося вісім років, Рудольф Штейнгель придбав маєтність у селі, де проживав. Однак тільки

у 1892 р. йому видали офіційний документ на право володіння цією власністю [9, арк. 1, 2]. Федько разом з братом Іваном проживали, головним чином, у Києві, і лише під час літніх вакацій вони приїздили в Городок. У «стольному» граді діти жили в будинку по вул. Бульварно-Кудрявській (нині — Воровського, 27), придбаному батьком. У 1901 р. через скруту в грошах, цей будинок продали лікареві Михайлу Лапінському [5, с. 299-300].

Вищу освіту Федір здобував на фізико-математичному факультеті Київського, а згодом, Варшавського університетів. Завершити навчання завдав стан здоров'я, адже юнак страждав від періодичних нападів епілепсії і мусив часто проходити спеціальні курси лікування в Швейцарії [11, арк. 2].

У 1896 р. Ф.Р. Штейнгель у черговий раз повернувся до родинного маєтку, де реалізував свій давній задум — заснував своєрідний музей — фактично науковий центр історико-краєзнавчих досліджень Волині. Завдячуючи його наполегливій суспільно-політичній діяльності, в 1906 р. його обрали депутатом І Державної Думи від жителів Києва і долучили до складу української парламентської фракції.

Після заснування М. Грушевським 1907 р. у Києві Українського Наукового Товариства барона обрали заступником голови цієї установи. В 1908 р. він активізував свою діяльність: став членом Товариства українських поступовців і ввійшов до складу його Ради. Згодом барона обрано головою Комітету Всеросійського союзу міст (з 1915 р.), а також членом загальноросійської партії кадетів. У березні 1917 р. він зайняв посаду голови виконавчого комітету Київської міської думи, який фактично репрезентував найвищу владу в місті. У квітні 1917 р., у якості члена президії, взяв участь у роботі Всеукраїнського національного конгресу. Федір Рудольфович також входив до першого складу Центральної Ради (7 березня — 7 квітня 1917 р.), наполегливо працював у комітеті охорони пам'яток старовини та мистецтва в Києві, а за часів Гетьманату був призначений послом Української держави в Німеччині. У міжвоєнний період він проживав у Західній Україні, а 1939 р. емігрував до Німеччини, де провів і останні роки свого життя. Помер Федір Рудольфович 11 лютого 1946 р. у Дрездені [3, с. 1096-1097].

Відомі українські краєзнавці та етнологи високо оцінили багатогранну діяльність Ф.Р. Штейнгеля, особливо його доробок у музейній практиці та його участь у культурно-освітньому житті свого рідного міста.

Однією із складових частин Городоцького музею, що заснував Федір Рудольфович, стала бібліотека, яка значною мірою забезпечувала інформаційні потреби численних місцевих користувачів. Завдяки архі-

вним матеріалам і опублікованим документам, які зберігалися в цій бібліотеці, написано чимало наукових праць, проведено багато спеціальних досліджень. Серед таких, зокрема, слід назвати археографічну розвідку С. Шевчука “Фольклорно-етнографічні студії Городоцького музею” [16, с. 60-64], де вперше проаналізовано стан деяких рукописних матеріалів з етнографічної колекції зібрання Ф. Штейнгеля.

Колишня бібліотечна колекція Федора Рудольфовича на даному етапі є розпорошеною, а тому існує нагальна потреба виявлення її окремих книг, часописів і документів наукової комплектації. Книгозбірня припинила своє існування як комплексна одиниця після 1918 р. (Унаслідок подій Великої війни 1914-1918 рр., Української революції та встановлення радянської влади), коли багато архівів і книжкових колекцій було кинуте напризволяще. Лише деяку частину книжкових зібрань різних установ і деяких діячів науки, що спочатку опинилась у фондах бібліотеки університету Св. Володимира, пізніше потрапили до Всенародної (Національної) бібліотеки України. Питання ж про долю бібліотеки барона Штейнгеля та її долучення до Всенародної (Національної) бібліотеки України неодноразово порушувалося на засіданнях Тимчасового Комітету. В той період була власне сформульована ідея комплектування національного фонду, що могла стати чи не єдиним порятунком багатьох книжкових колекцій і зібрань. Тодішній голова Тимчасового Комітету В. Вернадський наполіг на тому, щоб якомога швидше передати київську частину бібліотечної спадщини Ф. Штейнгеля до Всенародної (Національної) бібліотеки, для запобігання її втрати [4, с. 66-67]. Очевидно, в результаті таких заходів основна частина книжкових зібрань і архівних матеріалів Штейнгеля передана до Київського університету, а пізніше до Всенародної (Національної) бібліотеки України. Це сталося за найактивнішої участі М. Біляшівського, який очолював Художньо-промисловий музей і був одним з найближчих друзів Федора Рудольфовича.

З огляду на процес поступової передачі, можна зробити припущення, що частина особистих зібрань, які потрапили до Університету, перед тим зберігалися в одному із власних будинків Штейнгелів у Києві, а саме на Липках, де родина мешкала в роки лихоліття війни. Цілковитим усвідомлюючи наукову цінність такої спадщини барона Штейнгеля, керівництво ВБУ мало твердий намір долучити її до фондів своєї установи. З приводу цього питання Тимчасовий комітет неодноразово звертався до новоутворених профільних установ. На засіданні Тимчасового Комітету від 4 березня 1919 р. постановили: збереження бібліотеки барона Штейнгеля доручити Є. Ківлицькому. Завдяки підготовчій роботі з'ясували, що частина бібліотеки знаходиться у відомстві Книж-

кової Ради тодішнім представником якої був відомий вчений Д. Багалій. Тому саме йому і доручили подбати про те, щоб частину зібрання Штейнгеля долучили до фондів Бібліотеки. За результатами обговорення проблеми на засіданні Тимчасового Комітету 16 травня 1919 р. було вирішено питання про остаточну передачу бібліотеки Штейнгеля до ВБУ [8].

Нині у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі - НБУВ) знаходиться чимала частина з колишньої приватної колекції барона Штейнгеля. Насамперед, це книжки котрі подарували йому колеги, а також придбані ним особисто в різні періоди подорожей за кордон. Деякі з книжок раніше належали його батькам і перейшли до Федора Рудольфовича як спадок. Структурно особиста бібліотека барона складалася з багатьох тематичних відділів, на даний момент опрацювання їх нараховується 15: словесність; технічний; довідковий; періодичних видань; природничі науки; географія; філософія; мистецтво; медицина; педагогіка; історія; богослов'я; правознавство; статистичний відділ; сільське господарство.

У процесі опрацювання книгозбірні барона Штейнгеля було виокремлено невелику кількість книг, які не стосуються жодного з вище названих відділів. Умовно цей відділ можна позначити — як невизначений. Адже на жодній одиниці зберігання колишній власник не зазначив у якому відділі знаходилася ця книжкова продукція.

Вивчивши творчі вподобання і наукові інтереси Ф.Р. Штейнгеля, можна дійти висновку, що він був людиною різнобічних поглядів, а тому цікавився багатьма науками. Одним із захоплень Штейнгеля стала класична світова література. Про це, зокрема, може свідчити книга, що потрапила до не визначеного тематично відділу, а саме твір французького письменника та драматурга Прево Ежена-Марселя (1862-1941 рр.), “L’Heureux Ménage”[21]. Твір написаний французькою мовою, виданий в Парижі 1901 р., видавництвом Альфонса Лемьєра. Структурно твір складається з 25-ти розділів, назви яких подані у кінці книги. Загальна кількість сторінок — 280. Перед титульним аркушем подається список усіх праць автора. На титульному аркуші, у правому кутку, зверху, стоїть печатка “Штейнгель” фіолетового кольору. На форзаці є печатка “Баронь Николай Николаевич Штейнгель” та печатка у книжки із написом “Переплетное заведение В.А. Борковскаго. Кошиковая 23, Варшава”.

У кінці видання, на останній сторінці, зроблений запис олівцем “29383/2-50”. Має кишеньковий формат, тверду картонну обкладинку, шкіряний корінець із тисненням золотом: “Prévost / L’Heureux

Ménage”. З цього можна зробити висновок, що спершу це видання Марселя Прево належало барону Н.Н. Штейнгелю, скоріш за все дядьку Федора Рудольфовича.

Примірник знаходиться у доброму стані, введений до електронного каталогу за шифром “Штейнгель 1”.

Інше помітне видання, що потрапило до вище названого відділу бібліотеки барона Штейнгеля це практичний посібник з металургії Сера Уильяма Ферберна, 1-го баронета (19 февраля 1789 - 18 августа 1874) відомого шотландського інженера та кораблебудівника. Його праця “Guide pratique du metallurgiste: le fer: son histoire, ses proprietes et ses differents procedes de fabrication [18] ” це вагомий доробок у розвиток металургійної справи ХІХ століття. Уильям Ферберн заснував корабельнобудівний завод в Міллуоллі, в передмісті Лондона, де він збудував кілька сотень кораблів. Також йому належать розробки, за якими збудовано мости: Британія міст та Конви міст, який з’єднав береги річки Конви.

У посібнику надається інформація про історію утворення заліза, його властивості та способи обробки. Переклад посібника з англійської мови на французьку здійснив інженер Гюстав Морис, який трохи збільшив за допомогою заміток та додатків основний текст. Книгу видруковано в Парижі, в 1874 р., видавництвом “Eugène Lascoux”. Видання відноситься до серії “Бібліотека індустріальних і сільськогосподарських професій”. Структурно посібник складається з 11-ти розділів, які проілюстровані 68 малюнками. Також до книги вміщено близько 20-ти таблиць у кожному розділі. Посібник розпочинається зверненням автора до читача з подякою йому за натхнення при написанні цієї нелегкої праці. У кінці посібника подається термінологічний словник і коротенький опис інших серій бібліотеки. Після словника подається чотири схеми доменних печей та кувальних машин, опис яких на відповідних сторінках у тексті. Видання має кишеньковий формат, м’яку оправу сірого кольору. На титульному аркуші та форзаці стоїть печатка “Баронь Р.В. Штейнгель”, літери якої мають об’ємну форму. Цей примірник спочатку знаходився у власній бібліотеці батька Федора — барона Рудольфа Васильовича Штейнгеля [10], який потім перейшов у спадок до сина. Загальна кількість сторінок ХХ, 331, 24 р. Примірник має інвентарний номер і шифр “Штейнгель 2”, згідно якого його введено до електронного каталогу.

Третє видання, яке долучено до невідомого відділу це “Compagnie de navigation Arkhangel-Côte Mourmane (Communication rapides par bateaux à vapeur)”[17]. Надруковано видавництвом “Imprimerie W. Kirchbaum” в Санкт-Петербурзі, 1907 р. Видання являється науко-

вим посібником з історії створення навігаційних пристроїв для пароплавів. Подається інформація про те, які саме навігаційні компанії почали запроваджувати передачу термінових повідомлень з одного пароплава на інший. До брошури вміщено інформацію про умови укладання договорів навігаційних компаній із судовласниками починаючи з 1875-го року. Зміст видання становить усього 7 сторінок. Формат брошури 25 x 17,5см. Має м'яку оправу темно-жовтого кольору, на форзаці є наліпка (форматом 10 x12) із написом: “Бібліотека барона Ф.Р. Штейнгеля”, назва та номер відділу не зазначено. Лише написано, що наліпка була надрукована в м. Рівне, в Типографії “Меерсона”. Примірник знаходиться в задовільному стані, деякі сторінки розірвані у нижній частині. Має власний інвентарний номер, видання введено до електронного каталогу під шифром “Штейнгель 3”.

У складі бібліотеки барона Штейнгеля знаходилася чимала кількість видань німецькою мовою. Про те, що Федір Рудольфович був неординарною постаттю і цікавився навіть специфічними напрямками науки, свідчить кримінологія. От бюлетень з криміналогії “Mitteilungen der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung. Bulletin de l'Union Internationale de Droit Pénal” [19]. В даному відділі збереглися лише перша та друга частини 22-го тому цього видання, упорядником яких став прокурор, доктор з кримінального права Ернст Розенфельд [20]. Видання представляє собою своєрідний довідник з міжнародного кримінального права. До нього вміщено карні кодекси, статті, постанови тощо. В даному томі надається інформація стосовно загального громадянського кодексу Королівства Норвегії від 22 травня 1902 року. Обидві частини бюлетеня вийшли друком у Берліні: 1-ша у 1905 р., а 2-га у 1906 р., у видавництві “J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung”. Загальна кількість сторінок: 1-ої частини — 266, 2-ої - 626. У першій частині відсутні декілька останніх сторінок, у другій — немає початку. В кінці другої частини подається зміст, який складається з 5-ти розділів, що поділені на підрозділи. Обидві частини бюлетеня знаходяться у задовільному стані, але багато сторінок зшиті між собою, що дещо ускладнює прочитання тексту. На обох виданнях оправка відокремлена від основної частини, на форзаці кожної з них є наліпка “Бібліотека барона Ф.Р Штейнгеля”, а відділ і місце розташування примірників не зазначено. Кожен бюлетень введено до електронного каталогу під шифрами “Штейнгель 4” і “Штейнгель 5” відповідно.

Отже, опрацьована нами частина книжок і журналів з особистого зібрання барона Ф. Штейнгеля засвідчила, що його колекція пройшла складний шлях: довго збиралася, була розпорощена, а нині її залишки зосереджені у сховищах Національної бібліотеки України імені

В.І. Вернадського. Навіть побіжний огляд цього книжкового зібрання громадського діяча Федора Рудольфовича Штейнгеля переконує нас у її важливості та цінності. Вона, як і вся колекція стародрукованих книг барона Ф. Р. Штейнгеля, без сумніву, має меморіальне значення як для розвитку науки, так і загальної культури нашого народу.

Список використаних джерел

1. Бухало Г.В. Музей барона Федора Штейнгеля / Г.В.Бухало // Наукові записки. — Рівне, 1996. — Вип.1.- С.11-16.
2. Вільне слово .- 1995. — 9 грудня.
3. Довідник з історії України (А-Я) / За заг. ред. І. Підкови та Шуста. — К.: Вид-во “Генеза”, 2002. — С.1096-1097.
4. Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918-1941. — К., 1998. — 336 с.
5. Звід пам'яток історії та культури України. — К., 1999. — Кн.1. — Ч.1. — 608 с.
6. Інститут рукопису НБУВ. — Ф. 3. — № 8115, 11198, 57-480-57486.
7. Інститут рукопису НБУВ. — Ф.109. — Спр.181.
8. Інститут рукопису НБУВ. — Ф.109. — Оп.1. Протоколи засідань Временного Комітета по організації Всенародной библиотеки с 1918-1920 гг. — протокол № 6. — Пункт. 3.
9. Інститут рукопису НБУВ. — Ф. 109. — Спр.21.
10. Інститут рукопису НБУВ. — Ф.109. - Спр. №741 . Кн.3.
11. Інститут рукопису НБУВ. — Ф.XXXI — Спр.2183.
12. Інститут рукопису НБУВ. — Ф. 109, 744 од.зб. (70-і роки 19 ст — 1914 р.).
13. Миронець Н.І. Доля книжково-рукописного зібрання українського культурного діяча Ф.Р. Штейнгеля / Н.І.Миронець// Бібліотечний вісник — 2003. - №3.
14. Слово правди. — 1989.- 25 жовтня.
15. Червоний прапор. — 1992.
16. Шевчук С.І. “Фольклорно-етнографічні студії Городоцького музею / С.І.Шевчук // Народна творчість та етнографія. —Рівне, 1983. - №6. — С.60-64.
17. Compagnie de Navigation Arkhangel-Côte Mourmane (Communication rapides par bateaux à vapeur). — St.-Petersbourg, 1907.- Imprimerie W. Kirchbaum. — 7 s.
18. Fairbairn W. Maurise G. Guide pratique du metallurgiste: le fer : son histoire, ses proprietes et ses differents procedes de fabrication. — Paris, 1874. — Eugéne Lacroix. — XX, 331, 24 p.
19. Mitteilungen der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung. Dzeizehnter Band. Heft 1. Bulletin de l'Union Internationale de Droit Pénal. Treizième volume. Livraison 1/ Rosenfeld E. — Berlin, 1905. - J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung. — 266 p.

20. Mitteilungen der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung. Dzeizehnter Band. Heft 2. Bulletin de l'Union Internationale de Droit Pénal. Treizième volume. Livraison 2/ Rosenfeld E. — Berlin, 1906. - J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung. — 626 p.
21. Prévost E.M. L'Heureux Ménage. — Paris, 1901. — Alphonse Lemerre, éditeur. — 280 p.

References

1. Bukhalo H.V. Muzej barona Fedora Shteyhela / H.V.Bukhalo // Naukovi zapysky. — Rivne, 1996. — Вуп.1.- S.11-16.
2. Vil'ne slovo .- 1995. — 9 hrudnya.
3. Dovidnyk z istoriyi Ukrayiny (A-Ya) / Za zah. red. I. Pidkovy ta Shusta. — K.: Vyd-vo "Heneza", 2002. — S.1096-1097.
4. Dubrovina L.A., Onyshchenko O.S. Istoriya Natsional'noyi biblioteky Ukrayiny imeni V.I. Vernads'koho, 1918-1941. — K., 1998. — 336 s.
5. Zvid pam'yatok istoriyi ta kul'tury Ukrayiny. — K., 1999. — Kn.1. — Ch.1. — 608 s.
6. Instytut rukopysu NBUV. — F. 3. — № 8115, 11198, 57-480-57486.
7. Instytut rukopysu NBUV. — F.109. — Spr.181.
8. Instytut rukopysu NBUV. — F.109. — Op.1. Protokoly zasedanyy Vremennoho Komyteta po orhanyzatsyy Vsenarodnoy byblyoteky s 1918-1920 hh. — protokol # 6. — Punkt. 3.
9. Instytut rukopysu NBUV. — F. 109. — Spr.21.
10. Instytut rukopysu NBUV. — F.109. - Spr. №741 . Kn.3.
11. Instytut rukopysu NBUV. — F.XXXI — Spr.2183.
12. Instytut rukopysu NBUV. — F. 109, 744 od.zb. (70-i roky 19 st — 1914 r.).
13. Myronets' N.I. Dolya knyzhkovo-rukopysnoho zibrannya ukrayins'koho kul'turnoho diyacha F.R. Shteyhela / N.I.Myronets'// Bibliotechnyy visnyk — 2003. — №3.
14. Slovo pravdy. — 1989.- 25 zhovtnya.
15. Chervonyy prapor. — 1992.
16. Shevchuk S.I. "Fol'klorno-etnohrafichni studiyi Horodots'koho muzeyu / S.I.Shevchuk // Narodna tvorchist' ta etnohrafiya. —Rivne, 1983. - №6. — S.60-64.
17. Compagnie de Navigation Arkhangel-Côte Mourmane (Communication rapides par bateaux à vapeur). — St.-Pétersbourg, 1907.- Imprimerie W. Kirchbaum. — 7 s.
18. Fairbairn W. Maurice G. Guide pratique du metallurgiste: le fer : son histoire, ses proprietes et ses differents procedes de fabrication. — Paris, 1874. — Eugéne Lacroix. — XX, 331, 24 p.
19. Mitteilungen der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung. Dzeizehnter Band. Heft 1. Bulletin de l'Union Internationale de Droit Pénal. Treizième volume. Livraison 1/ Rosenfeld E. — Berlin, 1905. - J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung. — 266 p.

20. Mitteilungen der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung. Dzeizehnter Band. Heft 2. Bulletin de l'Union Internationale de Droit Pénal. Treizième volume. Livraison 2/ Rosenfeld E. — Berlin, 1906. - J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung. — 626 p.
21. Prévost E.M. L"Heureux Ménage. — Paris, 1901. — Alphonse Lemerre, éditeur. — 280 p.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2014 р.

И. А. Гуржий

К проблеме сохранения исторических коллекций выдающихся фигур (Личная библиотека барона Ф. Р. Штейнгеля и ее судьба)

В статье речь идет о части книжного наследства барона Ф.Р. Штейнгеля — выходца из Украины и проблемы ее хранения в отделе библиотечных собраний и исторических коллекций НБУВ. На базе документов из фондов Института рукописи Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского, а также привлечение специальной литературы освещено значение частной библиотечной коллекции ученого, общественно-политического и культурного деятеля барона Ф.Р. Штейнгеля.

Ключевые слова: Ф.Р. Штейнгель, книги, отдел, хранение.

I. Gurzhiy

On the problem of the preservation of historical collections of prominent figures (Personal Library Baron FR Shteingel and her fate)

In this article we are talking about the legacy of the book Baron FR Shteyngelya - a native of Ukraine, and the problem of its storage in the department library collections and historical collections VNLU. On the basis of documents from the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine. VI Vernadsky, as well as bringing the value of literature lit private library collection scholar, socio-political and cultural figure of Baron FR Shteingel.

Keywords: FR Steinheil, books, office, storage.